

Γεράσιμος Κακολύρης

*Ἡ γραφή ὡς ἀναπλήρωμα:
ἡ ἀνάγνωση τῶν Ἐξομολογήσεων
τοῦ Ζάν-Ζάκ Ρουσσώ ἀπὸ
τὸν Ζάκ Ντερριντά*

Ἡ ἀποδομητικὴ ἀνάγνωση τοῦ Ρουσσώ ἀπὸ τὸν Ντερριντά ὀργανώνεται γύρω ἀπὸ τὴ λέξη ἀναπλήρωμα (supplément), μιὰ λέξη πού ὅπως πληροφορούμαστε ἀποτελεῖ τὴν «τυφλὴ κηλίδα» («tache aveugle») στὸ κείμενο τοῦ Ρουσσώ (ἀντίστοιχα ἢ «τυφλὴ κηλίδα» στὸν Φαῖδρο τοῦ Πλάτωνα εἶναι ἡ λέξη φάρμακον) καὶ πού, ἐνῶ τὴ χρησιμοποιεῖ πολλάκις, ἢ λογικὴ τῆς τοῦ διαφεύγει.¹ Τὸ ἀναπλήρωμα ἀποτελεῖ μιὰ στιγμή «μὴ ἀποφασιστικότητας» («indécidabilité»), ἢ ὁποία περιπλέκει τὴ σημασία ἐνός κειμένου πέρα ἀπὸ τίς ἐκπερασμένες του προθέσεις ἢ τὴν αὐτοεξουσιοδοτούμενη λογικὴ τῆς σημασίας του. Ἡ παρουσία τῆς λέξης ἀναπλήρωμα ἀποσταθεροποιεῖ τὸ κείμενο, ἐπιτρέποντάς του νὰ διαφοροποιεῖται ἀπὸ τίς προθέσεις τοῦ συγγραφέα του καὶ νὰ παίρνει μιὰ θέση διαφορετικὴ ἀπὸ αὐτὴ τῆς λογοκεντρικῆς ἐννοιολόγησης, πού ὁ Ρουσσώ ρητὰ ἐπιδοκιμάζει. Αὐτὴ ἢ διαφορετικὴ λογικὴ, ἂν καὶ ἐμφανίζεται ἐπίμονα στὸ κείμενο καθορίζοντας κάθε λεπτομέρεια τοῦ ἐπιχειρήματός του, ποτέ δὲν θεματοποιεῖται ὡς τέτοια.

Πιὸ συγκεκριμένα, σύμφωνα μὲ τὴν ἀνάγνωση τοῦ Ντερριντά, τόσο στίς Ἐξομολογήσεις ὅσο καὶ στὸ Δοκίμιο γιὰ τὴν καταγωγή τῶν γλωσσῶν, ἓνα ἀπὸ τὰ δίπολα πού ὁ Ρουσσώ διατηρεῖ καὶ ἀναπαράγει εἶναι αὐτὸ ἀνάμεσα στὴν ὁμιλία καὶ τὴ γραφή. Ἡ ὁμιλία ἐξυψώνεται στὸ κατεξοχὴν ἄμεσο, φυσικὸ μέσο γλωσσικῆς ἔκφρασης,

¹ Ὁ Γεράσιμος Κακολύρης γεννήθηκε τὸ 1963 στὴν Κόρινθο.

² Ὁ συγγραφέας εὐχαριστεῖ τὴν Τζίνα Σταθοπούλου πού ἐπιμελήθηκε γλωσσικά τὸ παρόν κείμενο.

³ Ζάκ Ντερριντά, *Περὶ γραμματολογίας*, μτφ. Κ. Παπαγιώργης, Γνώση, Ἀθήνα 1990, σ. 281.

ἐνῶ ἡ γραφή ὑποβιβάζεται σέ ἀπλὸ ἀναπλήρωμα τῆς ὁμιλίας. Κατὰ τὸν Ντερριντά, μιὰ τέτοια κίνηση καθορίζεται ἀπὸ τὴν ἴδια λογοκεντρικὴ χειρονομία πού χαρακτηρίζει τὴν ὀλότητα τοῦ Λόγου τῆς Δυτικῆς μεταφυσικῆς σκέψης ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ἕως τὸν Σωσσὺρ καὶ τὸν Λεβί-Στρῶς. Ὅπως καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Σωσσὺρ, ὁ ὁποῖος ἀποφαίνεται ὅτι «γλῶσσα καὶ γραφή εἶναι δύο χωριστὰ συστήματα σημείων· ὁ μοναδικὸς λόγος ὑπαρξῆς τῆς γραφῆς εἶναι νὰ παραστήσει τὴ γλῶσσα»,² ἔτσι καὶ στὸν Ρουσσώ, δύο αἰῶνες πρὶν, ἡ γραφή ἀξιολογεῖται ὡς μιὰ μὴ παραγωγικὴ ἀντιγραφή τῆς ὁμιλίας καὶ συνάμα λιγότερο ἐπιθυμητὴ, ἐπειδὴ στερεῖται ἀμεσότητας.

Ὅμως ὅταν, γιὰ παράδειγμα, ὁ Ρουσσώ ἀποπειρᾶται στίς Ἐξομολογήσεις νὰ δικαιολογήσει τὴ συγγραφικὴ του δραστηριότητα, γίνεται ἀμέσως ἐμφανές, χωρὶς ποτέ κάτι τέτοιο νὰ ὁμολογεῖται εὐθέως ἀπὸ τὸν ἴδιο, ὅτι ἡ ὁμιλία δὲν σχετίζεται πάντα μὲ τὴ θετικότητα τῆς πλήρους παρουσίας. Ὁ Ρουσσώ εἶναι ἀναγκασμένος νὰ καταφεύγει στὴ γραφή, πού τοῦ ἐξασφαλίζει μιὰ ἀπουσία καὶ ἓναν τύπο ὑπολογισμένης ἐξάλειψης, σέ μιὰ προσπάθεια συμβολικῆς ἐπανιδιοποίησης μιᾶς ὀρισμένης παρουσίας ἢ ὁποία ἔχει ἐκπέσει ἀπὸ τὴν ὁμιλία. Ὁ Ρουσσώ θεωρεῖ ὅτι μπορεῖ νὰ ἐκφραστεῖ λιγότερο ἐπιτυχημένα ὅταν εἶναι ὁ ἴδιος παρὼν παρά ὅταν γράφει. Ὅταν μιλά, πολλές φορές εἶναι ἀναγκασμένος νὰ λέει πράγματα τὰ ὁποῖα δὲν ἐννοεῖ, μὲ ἀποτέλεσμα τὴ δημιουργία μιᾶς ἐσφαλμένης εἰκόνας γιὰ τὸ ποιὸς εἶναι.³

Ἔτσι, ὁ Ρουσσώ παραιτεῖται ἀπὸ τὴν παρουσία πού τοῦ ἐξασφαλίζει ἡ ὁμιλία, γιὰ νὰ ἀναγνωριστεῖ μέσα στὴν ιδεατότητα τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς ἀξίας πού τοῦ παρέχει ἢ ἀπουσία μέσω τῆς γραφῆς. Προσπαθεῖ νὰ κυριαρχήσει στὴν ἀπούσα παρουσία τῆς ὁμιλίας μέσω τῆς δικῆς του ἀπουσίας. Αὐτὴ ἢ ἐπανιδιοποίηση τῆς παρουσίας εἶναι ἐφικτὴ μόνο μέσω τῆς ἀπουσίας πού ἐξασφαλίζει ἢ γραφή. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ὅμως, ἢ γραφή, ὅπως αὐτὴ τελικὰ περιγράφεται, βρίσκεται πιὸ κοντὰ στὸ στίγμα τῆς παρουσίας ἀπὸ ὅ,τι ἡ ὁμιλία. Ὡστόσο, ἀντὶ ὁ Ρουσσώ νὰ ἀποκαθιστᾷ τὴ γραφή στὸ βαθμὸ πού τοῦ ὑπόσχεται τὴν ἐπανιδιοποίηση ἐκείνης τῆς παρουσίας πού ἢ ὁμιλία

² Ferdinand de Saussure, *Μαθήματα Γενικῆς Γλωσσολογίας*, μτφ. Φ. Δ. Ἀποστολόπουλος, Παπαζήσης, Ἀθήνα 1979, σ. 55.

³ Ζάν-Ζάκ Ρουσσώ, *Ἐξομολογήσεις*, τόμ. Α', μτφ. Παπαθανασοπούλου, Ἰδεόγραμμα, Ἀθήνα 1997, σ. 127

είχε επιτρέψει να τῆς στερήσουν, τῆ στιγμῆ πού ἀπώτερος σκοπός του εἶναι ἡ ἀνασύσταση τῆς παρουσίας σέ μιά ὁμιλία ὅπως αὐτή «θά ὀφείλει» νά εἶναι ἢ μᾶλλον ὅπως «θά εἶχε ὀφείλει» νά εἶναι, προχωρῶ στό νά καθορίσει τό ἀναπλήρωμα τῆς γραφῆς ὡς καθαρῆ προσθήκη, ὡς τό τίποτα μᾶς ἀπλῆς ἐξωτερικότητας.⁴

Ὅμως, ἂν καί ἡ δηλωμένη πρόθεση τοῦ Ρουσσώ εἶναι νά σκεφεῖ τήν ὁμιλία ὡς μοναδική, ἀνέπαφη ἀπό τήν ἐξωτερικότητα τῆς γραφῆς, σέ «πέισμα αὐτῆς τῆς δεδηλωμένης πρόθεσης ὁ λόγος τοῦ Ρουσσώ ἀφήνεται στόν καταναγκασμό μᾶς περιπλοκότητας πού ἔχει πάντα τή μορφή τοῦ καταγωγικοῦ ἀναπληρώματος».⁵ Ἡ ἔννοια τοῦ ἀναπληρώματος —πού καθορίζει ἐδῶ τήν ἰδέα τῆς γραφῆς ὡς παραστατικῆς εἰκόνας— στεγάζει μιά ἀκόμη σημασία, τῆς ὁποίας ἡ συνύπαρξη μέ τήν πρώτη εἶναι παράξενη ὅσο καί ἀναγκαία.⁶ Τό ἀναπλήρωμα προστίθεται μέ σκοπό νά ὀλοκληρώσει, νά συμπληρώσει μιά ἔλλειψη σέ αὐτό πού θεωρεῖται αὐταρκές, πλήρες ἀπό μόνο του. Ἡ πιθανότητα τῆς πρόσθεσης ἑνός συμπληρώματος δείχνει ὅτι αὐτό πού συμπληρώνεται εἶναι ἤδη ἔλλιπές ἢ ἀπόν.

Ἐντούτοις, ἀντί νά συμπεράνει, ἀπό τόν τρόπο πού περιγράφει τή σχέση ἀνάμεσα στήν ὁμιλία καί τή γραφή, ὅτι ἡ ἔλλειψη, ἡ διαφορά ἔχει «πάντα ἤδη» ἀρχίσει νά ὑποσκάπτει τήν ὁμιλία, τυφλός ἀπό ἐπιθυμία, ὁ Ρουσσώ προτιμᾷ νά πιστεύει ὅτι ἡ γραφή ἔχει διαφθεῖρει τήν ὁμιλία ἀπό τά ἔξω, ὅτι ἡ τελευταία «θά πρέπει (θά ἔπρεπε) νά παρουσιάζει πληρότητα καί ὄχι ἔλλειψη, παρουσία χωρίς διαφορά».⁷ Ὡς ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἀπόφασης, ἡ ὁποία ἐξυψώνει τήν ὁμιλία σέ ἕνα desideratum, ἡ γραφή περιγράφεται ὡς κάτι δευτερεῖον, ὡς κάτι πού «[...] ἔρχεται ἔξωθεν νά προστεθεῖ σάν τό κακό καί τήν ἔλλειψη στήν εὐτυχῆ καί ἀθῶα πληρότητα. Ἔρχεται ἀπό τό ἔξωθεν πού εἶναι ἀπλῶς ἔξωθεν».⁸

Κατά συνέπεια, ὁ Ρουσσώ ἐκλαμβάνει τή γραφή ὡς ἕνα «ἐπικίνδυνο» μέσο, ὡς μιά «ἀπειλητικῆ» ἐπικουρία, ὡς μιά κριτική ἀπάντηση σέ μιά θλιβερή κατάσταση. Ὅταν ἡ ὁμιλία ἀποτυγχάνει νά

⁴ Ζάκ Ντεριντά, ὁ.π., σ. 286.

⁵ Ὁ.π., σ. 414.

⁶ Στά γαλλικά, ἡ λέξη supplément σημαίνει δύο πράγματα: ἀναπλήρωμα καί συμπλήρωμα.

⁷ Ὁ.π., σ. 369.

⁸ Ὁ.π.

προστατεύσει τήν παρουσία, ἡ γραφή ἀποβαίνει ἀναγκαία. Ὅφειλε ἐπειγόντως νά προστεθεῖ στό ρῆμα. Ἐφόσον ἡ ὁμιλία εἶναι ἡ φυσική ἔκφραση τῆς σκέψης, ἡ γραφή προστίθεται σέ αὐτήν, συνάπτεται ὡς μιά εἰκόνα ἢ ἀναπαράσταση καί κατ' αὐτήν τήν ἔννοια ὡς κάτι μῆ φυσικό. Μέσα στήν ἀναπαράσταση προκαλεῖ τήν ἐμφάνιση τῆς ἄμεσης παρουσίας τῆς σκέψης στήν ὁμιλία. Ἡ πρόσθεση τῆς γραφῆς στήν ὁμιλία ἀποτελεῖ ἕνα εἶδος τεχνητοῦ καί ἔντεχνου δόλου γιά νά καταστήσει τήν παρουσία παρούσα ὅταν στήν πραγματικότητα δέν εἶναι. Ἡ γραφή εἶναι ἐπικίνδυνη γιατί, ἂν καί ἀποτελεῖ ἀπλή ἀναπαράσταση, θέλει νά ἐμφανιστεῖ ὡς παρουσία καί νά πάρει τή θέση τῆς ὁμιλίας. Ἡ λειτουργία τῆς γραφῆς, ὡς ὑποκατάστατου τῆς ὁμιλίας, μοιραῖα λησμονιέται καί παρουσιάζεται σάν νά διαθέτει τήν πληρότητα παρουσίας πού ἡ ὁμιλία «θά πρέπει (θά ἔπρεπε)» νά κατέχει.

Οἱ παρατηρήσεις τοῦ Ρουσσώ πάνω στήν ἐξωτερικότητα τῆς γραφῆς καί ταυτόχρονα τῆς ἀπειλῆς τῆς γιά τήν πλήρη ὁμιλία, σύμφωνα μέ τόν Ντεριντά, διέπονται ἀπό τήν ἴδια ἀντιφατικῆ λογικῆ μέ αὐτές τοῦ Πλάτωνα καί τοῦ Σωσσύρ. Πρῶτος ὁ Πλάτων, στόν *Φαῖδρον*, ἐνῶ θεωρεῖ τό φάρμακον τῆς γραφῆς ἐξωτερικό ὡς πρὸς τή μνήμη, ὑποστηρίζει ὅτι μπορεῖ νά τήν προσβάλλει καί νά τήν ὑπνωτίζει στό ἐσωτερικό της. Στά *Μαθήματα γενικῆς γλωσσολογίας*, ὁ Σωσσύρ, μέ τόν ἴδιο τρόπο, ἀπό τή μιά πλευρά περιγράφει τή γραφή ὡς ἐξωτερική ὡς πρὸς τό «φυσικό δεσμό» τοῦ νοήματος καί τῶν αἰσθήσεων, πού εἶναι αὐτός τοῦ ἤχου, ἐνῶ ἀπό τήν ἄλλη τήν ἀποδέχεται ὡς ἀπειλή πού μπορεῖ νά τροποποιεῖ τή γλώσσα, κάνοντάς την ἔτσι νά παρεκκλίνει ἀπό τόν ἑαυτό της. Ὅστόσο, ἐπειδή ἡ γραφή εἶναι ξένη, ἐξωτερική τῆς ὁμιλίας, δέν θά ἔπρεπε νά θίγει τήν ἀκεραιότητά της. Καί ὅμως, τόσο ὁ Ρουσσώ ὅσο καί ὁ Πλάτων καί ὁ Σωσσύρ διατηροῦν τήν ἐξωτερικότητα τῆς γραφῆς καί ταυτόχρονα τή δύναμη τῆς ἐπιβλαβοῦς διείσδυσῆς της. Ἐτσι, ἡ γραφή, ἂν καί ἐξωτερική, εἶναι ἰκανή νά προσβάλλει ἢ νά μολύνει τό βαθύτερο ἐντός τῆς μνήμης ἢ τῆς ὁμιλίας.

Ὅμως, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ντεριντά, «δέν ἀρκεῖ νά πούμε ὅτι ὁ Ρουσσώ σκέπτεται τό ἀναπλήρωμα χωρίς νά τό σκέπτεται, δέν συνδυάζει ὅσα λέει μέ ὅσα θέλει νά πεῖ, τίς περιγραφές του μέ τίς διακηρύξεις του».⁹ Μᾶλλον, ἡ ἔνταση ἀνάμεσα στή χειρονομία καί τή διακήρυξη, στήν περιγραφή καί τή δήλωση, πέρα ἀπό τό νά καταλή-

⁹ Ὁ.π., σ. 417.

γει στην αμοιβαία τους εκμηδένιση, συνεισφέρει στη συνοχή του κειμένου μέσω του «θά έπρεπε» («devenait») ή της υποθετικής έγκλισης.¹⁰ Μέσω αυτής της έγκλισης, ο Ρουσσώ μπορεί να σκέπτεται τις δύο ασυμβίβαστες πιθανότητες, την παρουσία και τό αναπλήρωμα, μαζί. «Όπως ή υποθετική έγκλιση αποκαλύπτει, αυτή ή αντιφατική συνοχή αποτελεί ή ίδια την εκπλήρωση μιās επιθυμίας: «Και, όπως πάντα, ή συνέπεια στην αντίφαση μαρτυρεί τή δύναμη μιās επιθυμίας».¹¹ Ο Ντερριντά παραλληλίζει αυτό τό είδος αντιφατικής λογικής με αυτό πού ο Φρόντ, στην Έρμηνεία τών όνειρων και στό Άνέκδοτα και ή σχέση τους με τό ύποσυνείδητο, όνομάζει σοφιστεία της δανεισμένης χύτρας. «Όπως έπεξηγεϊ ό Ντερριντά:

Θέλοντας να έχει όλες τις πιθανότητες με τό μέρος του, ό συνήγορος σωρεύει αντιφατικά επιχειρήματα: 1. Η χύτρα πού σοϋ επιστρέφω είναι καινούρια. 2. Οι τρύπες υπήρχαν ήδη όταν μου τή δάνεισες. 3. Έξάλλου ποτέ δέν μου δάνεισες χύτρα.¹²

Ο Ρουσσώ, ό Πλάτων και ό Σωσσύρ οργανώνουν τά διάφορα επιχειρήματά τους πού αναφέρονται στην παρουσία και τό αναπλήρωμα, στην όμιλία και τή γραφή, με έναν ανάλογο τρόπο: 1. Τό αναπλήρωμα της γραφής είναι αυστηρά έξωτερικό και κατώτερο από τήν όμιλία, πού δέν επηρεάζεται από αυτό και παραμένει συνεπώς άθιχτη. 2. Τό αναπλήρωμα της γραφής είναι επιβλαβές για τήν όμιλία, γιατί τή ναρκώνει και τή μολύνει μέσα στην ίδια τή ζωή της, ή όποια δίχως αυτό θά παρέμενε άθιχτη. Δέν θά υπήρχαν κενά παρουσίας στην όμιλία δίχως τό αναπλήρωμα της γραφής. 3. Έξάλλου, αν έγινε προσφυγή στό αναπλήρωμα της γραφής, αυτό δέν όφείλεται στην ιδιαίτερη αξία του, αλλά επειδή ή όμιλία είναι ήδη έλλιπής και είχε ήδη κενά παρουσίας πριν ακόμα ή γραφή αφήσει πάνω σε αυτήν τά ίχνη της. Η γραφή δέν έχει καμία επίδραση στην όμιλία.¹³

Ο Ντερριντά προσπαθεϊ να φέρει όλες αυτές τις αντιφατικές δηλώσεις και προτάσεις γύρω από τήν παρουσία και τό αναπλήρωμα,

¹⁰ Ο.π., σ. 500.

¹¹ Ζάκ Ντερριντά, «Η Δομή, τό Σημείο και τό Παίγνο στό Λόγο τών Έπιστημών του Άνθρώπου», μτφρ. Γ. Φαράκλας, περ. Ο Πολίτης, τχ. 39, Ιούλιος 1997, σ. 34.

¹² Ζάκ Ντερριντά, Πλάτωνος φαρμακεία, μτφρ. Χ. Γ. Λάζος, Άγρα, Άθήνα 1990, σ. 138.

¹³ Ο.π.

τήν όμιλία και τή γραφή, μαζί σε μία δομή, με τέτοιο τρόπο ώστε όχι μόνο να αποφύγει τήν εξέλιψή τους, αλλά, αντίθετως, να επεξηγήσει ρητά τήν πιθανότητά τους και τά όρια του πεδίου δράσης τους. Η «δομή της αναπληρωματικότητας», ως ή πράξη της πρόσθεσης και της υποκατάστασης μιās άπουσας καταγωγικής παρουσίας, αποβλέπει να επεξηγήσει τις αντιφάσεις πού απορρέουν από τήν ύπόθεση ότι, ενώ τό αναπλήρωμα αποτελεί μία άπλή έξωτερικότητα, ταυτόχρονα απειλεί τήν άπουσα καταγωγική παρουσία. Αυτή ή δομή οικοδομείται ως ένα πεδίο σχέσεων πού εγγράφουν μέσα τους τή λειτουργία και τήν αξία της φιλοσοφικής έννοιας της καταγωγικής παρουσίας ή της παρουσίας γενικά, ενώ ταυτόχρονα καταδεικνύει πώς ό μύθος μιās αδιάρρηκτης άρχικης παρουσίας ή της παρουσίας γενικά εξαρτάται από τήν άπώθηση της «λογικής της αναπληρωματικότητας».¹⁴

«Αυτό τό επικίνδυνο αναπλήρωμα...»

Τά ανατρεπτικά αποτελέσματα της «παράδοξης» λογικής της αναπληρωματικότητας επανεμφανίζονται όταν ό Ρουσσώ συζητά τό «μυστικό έλάττωμά» του, τή συνήθειά του να υποκαθιστά μέσω του «επικίνδυνου αναπληρώματος» του άντανισμού τήν έμπειρία μιās «φυσικής» σεξουαλικότητας καθορισμένης σύμφωνα με τούς έτεροσεξουαλικούς κανόνες. Ο Ρουσσώ καταδικάζει τή μοναχική άπόλαυση του άντανισμού ως διεστραμμένο, επιβλαβές και έξουθενωτικό επιπρόσθετο. Η έκανοποίηση της αυτοερωτικής επιθυμίας είναι ένας τρόπος να «έξαπατάμε τή φύση» μέσω της υποκατάστασης της παρουσίας του σεξουαλικού συντρόφου με μία άπλή εικόνα (άπουσία): «[...] Γρήγορα συνήλθα, όμως, και έμαθα αυτό τό επικίνδυνο συμπλήρωμα (dangereux supplément) πού έξαπατά τή φύση και γλιτώνει τούς νέους του χαρακτήρα μου από πολλά παρατράγουδα με τίμημα τήν υγεία τους, τήν ρώμη τους και ένιοτε τήν ζωή τους».¹⁵ Ο άντανισμός, «άνακαλώντας άπουσες όμορφίες», επιτρέπει σε αυτόν πού φαντασιώνεται να πολλαπλασιάζει τις φανταστικές του έμπειρίες πέρα από τά όρια μιās σοφής, αυτοελεγχόμενης φύσης.¹⁶

Για μία ακόμη φορά, ό Ρουσσώ δέν θέλει να παραδεχτεί ότι τό

¹⁴ Ζάκ Ντερριντά, Περί γραμματολογίας, ό.π., σ. 287.

¹⁵ Ο.π., σ. 260.

¹⁶ Ο.π., σ. 261.

ἀναπλήρωμα μπορεί νά εἶναι ἐκεῖ στήν πηγὴ ἢ ὅτι τέτοιες ἀναμφίβολες «διαστροφές» τῆς φύσης μπορεί νά μολύνουν κάθε τάξη τῆς φυσικῆς ἠθικῆς. Ὅμως, παρά τὴν ἐπιμονή του στήν καθαρὴ ἐξωτερικότητά τους ὡς πρὸς μιὰ (ἐσωτερικὴ) φύση, δέν χάνει τὴν εὐκαιρία νά ὑπογραμμίσει —πέφτοντας στήν ἴδια ἀντιφατικὴ λογικὴ ὅπως ὅταν περιγράφει τὴ σχέση ἀνάμεσα στὴ γραφὴ καὶ τὴν ὁμιλία— τίς καταστροφικὲς τους συνέπειες. Ἐάν καὶ ὁ ἀνανισμός ἢ ἡ ἐρωτικὴ φαντασίωση παρουσιάζονται ὡς ξένα, ἐντελῶς ἐξωτερικά ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικότητα μιᾶς αὐτάρκους φύσης, παρ' ὅλα αὐτὰ μπορούν νά τὴν ἀλλάζουν, κἀνοντάς τὴν νά παρεκκλίνει ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της.¹⁷

Ἄλλά, παρά τίς δηλωμένες προθέσεις τοῦ Ρουσσώ, οἱ Ἐξομολογήσεις παντοῦ λένε μιὰ ἄλλη, διαφορετικὴ ἱστορία, ἢ ὅποια θέλει τὸν Ρουσσώ ἀναπόδραστα ἐξαρτημένο ἀπὸ τὴ φαντασίωση —ὅπως ἀπὸ τὴ γραφὴ— γιὰ νά ἀναπληρώσει μιὰ ἔλλειψη, ἢ ὅποια ἦταν πάντα ἐκεῖ, στήν καρδιά τῆς σεξουαλικῆς ἐπιθυμίας. Αὐτὴ ἡ διαφορετικὴ ἱστορία ἀφήνεται νά ἀποκαλυφτεῖ ὅταν ὁ Ρουσσώ παραπονιέται ὅτι οἱ ἐμπειρίες του μέ τίς γυναῖκες δέν ἔχουν ποτέ φανεῖ ἀντάξιες ἐκείνων τῶν εἰκόνων τῆς παθιασμένης ἐκπλήρωσης πού συρρέουν στόν ὕπνο του καὶ τὴν ξύπνια ζωὴ τῶν φαντασιώσεων. Πάντα ἡ πραγματικότητα ἔρχεται νά ἐκπροσωπήσει κάτι πού ὑπολείπεται, μιὰ ἀποτυχία τῆς ἐπιθυμίας κατὰ τὴν πράξη τῆς ἀπόκτησης τοῦ ἐπιθυμητοῦ ἀντικειμένου. Ὁ Ρουσσώ ἀποκαλύπτει ὅτι ἡ ἐπιθυμία του ἐκδηλώνεται σέ ἀντίστροφη ἀναλογία μέ τὴ φυσικὴ ἐγγύτητα τῆς παρουσίας τῆς γυναίκας πού ἐπιθυμεῖ: «Ἐνιωθα ὅλη τὴν σφοδρότητα τῆς προσήλωσής μου σέ ἐκείνη μόνον ὅταν δέν τὴν ἔβλεπα».¹⁸ Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο, ἡ ἐπιθυμία τῆς κατοχῆς μιᾶς «πραγματικῆς» γυναίκας ἐπαυλαμβάνει τὴ δομὴ τοῦ ἀνανισμοῦ — ἡ ἐπιθυμία ἐνός ἀντικειμένου τὸ ὅποιο κανένας δέν μπορεί ποτέ νά «κατέχει» ἀπόλυτα παρά μόνον στὴ φαντασία του. Ἰπ' αὐτὸ τὸ πρίσμα, ἡ σεξουαλικὴ δραστηριότητα γενικά μπορεί νά ἰδῶθεῖ, ὅπως ὁ Τζόνθαν Κοῦλλερ περιγράφει, «ὡς στιγμὲς ἐνός γενικευμένου ἀνανισμοῦ»,¹⁹ μέ τὸν ἴδιο τρόπο πού ἡ γλώσσα ἀποτελεῖ μιὰ γενικευμένη γραφὴ. Αὐτὸ δέν θά πρέπει νά μᾶς παραξενεῦει στό βαθμὸ πού γιὰ νά μπορεί κάτι νά λειτουργεῖ ὡς

ὑποκατάστατο ἢ συμπλήρωμα θά πρέπει νά μοιάζει μέ ἕναν οὐσιώδη τρόπο σέ αὐτὸ πού ὑποκαθιστᾶ ἢ συμπληρώνει.

Ἐπιπλέον, μιὰ πραγματικότητα πού θά μπορούσε νά ἐγγυηθεῖ μιὰ τέτοια ἐκπλήρωση ἐμφανίζεται στόν Ρουσσώ ὄχι μόνον νά εἶναι ἀδύνατη, ἀλλὰ καὶ πιθανῶς ὀλέθρια:

Ἄραγε ἡ χαρὰ μπορεί νά εἶναι κάτι πού ἔγινε γιὰ τὸν ἄνθρωπο; Ὡ! ἂν ποτέ, ἔστω καὶ γιὰ μιὰ μόνη φορά στήν ζωὴ μου, εἶχα γευτεῖ ὅλες τίς ἀπολαύσεις τοῦ ἔρωτα στήν πληρότητά τους, φαντάζομαι ὅτι ἡ ἀδύναμη ὑπαρξῆς μου δέν θά ἄντεχε, καὶ ὅτι θά ἔπεφτα ἐπὶ τόπου νεκρός.²⁰

Ἔτσι, ὁ Ρουσσώ θά ἐξηγήσει τὸ πῶς κατέφυγε στίς ἡδονές μιᾶς ἔνοχης, ἀφύσικης πρακτικῆς μέσῳ τῆς ἀκραίας του εὐπάθειας ἀπέναντι στίς γυναῖκες. Ὁ φόβος του εἶναι ὅτι ἡ φύση μπορεί νά καταβληθεῖ ἀπὸ μιὰ τέτοια πιθανὴ περίσσεια πάθους. Καὶ ἐδῶ ὑπονοεῖται ὅτι αὐτὸ πού εἶναι «φυσικό» γιὰ τὸν Ρουσσώ —αὐτὸ πού ὑπακούει τίς διαταγές τῆς σύνεσης, τῆς καλῆς αἰσθησης καὶ τοῦ μέτρου— εἶναι ἡ ἀποφυγὴ ἐκείνης τῆς σεξουαλικῆς ἐνέργειας στήν ὅποια οἱ ἄλλοι (αὐτοὶ πού χαίρονται μιὰ φυσιολογικὴ, ὑγιὴ κράση) μπορούν πιθανόν νά παραδίδονται χωρὶς φόβο. Ἄλλὰ ὁ Ρουσσώ δέν μπορεί νά ἐξηγήσει αὐτὴ τὴ μειονεξία του χωρὶς νά προτείνει ὅτι τὰ ἀποτελέσματά της φτάνουν, πέρα ἀπὸ τὸ δικό του (ὅπως θά νόμιζε αὐτός) ἰδιόρρυθμο ἱστορικό, στὴ φύση τῆς σεξουαλικῆς σχέσης γενικά. Ὁ Ρουσσώ θέλει νά συμπεράνει ὁ ἀναγνώστης ὅτι εἶναι ἀπλὰ ἡ «ἀδύναμη ὑπαρξῆς» του ἢ ἡ ψυχοπαθολογία τῆς διαταραγμένης του ἐπιθυμίας πού τὸν καθιστᾶ βορὰ σέ αὐτὴν τὴν ἐπικίνδυνη ὑπερδιέγερση.²¹ Ἄλλὰ κατὰ τὴ διαδικασία τῆς περιγραφῆς αὐτῆς τῆς (ὑποθετικῆς μὴ τυπικῆς) σειρᾶς τῶν ἀτυχημάτων, τὸ κείμενο τοῦ Ρουσσώ ἐκτρέπεται ἀπὸ τίς δηλωμένες προθέσεις τοῦ συγγραφέα του καταλήγοντας νά λείει μιὰ διαφορετικὴ ἱστορία, στήν ὅποια ἡ ἀνθρώπινη σεξουαλικὴ εἶναι πάντα καὶ παντοῦ ἕνα εἶδος «ἀναπληρωματικῆς» ἐμπειρίας, τέτοια πού δέν μπορεί νά ἀναχθεῖ πίσω σέ μιὰ πηγὴ καθαρῆς, φυσικῆς ἐκπλήρωσης.

Ἡ ἀναπληρωματικὴ λογικὴ φαίνεται νά προκαταλαμβάνει κάθε κίνηση τοῦ Ρουσσώ στὴ διαδικασία τοῦ ἐπιχειρήματος ἢ τῆς ἀφήγησης

¹⁷ Ὁ.π., σ. 266.

¹⁸ Ὁ.π., σ. 263.

¹⁹ J. Culler, *On Deconstruction: Theory and Criticism after Structuralism*, Routledge, Λονδίνο 1983, σ. 104.

²⁰ Παρατίθεται στό Ζάκ Ντεριντά, ὁ.π., σ. 269.

²¹ Ὁ.π., σ. 268-269.

σης. 'Ο Ρουσσώ είναι σχετικά ανήμπορος να εγκαταλείψει αυτές τις κακές συνήθειες, όπως είναι ή σεξουαλική φαντασίωση κατά την απουσία ενός ζωντανού συντρόφου ή —ακόμα χειρότερα— της επίκλησης φανταστικών συντρόφων κατά τη διάρκεια της ερωτικής πράξης. Έχει καταστεί αναγκαίο για τον Ρουσσώ να ανταμείβεται για τις αδύναμες δυνάμεις του της παρούσης ικανοποίησης με τό να ανακαλεί ένα ολόκληρο ρεπερτόριο από υποκατάστατες ηδονές. Και αυτή ή συνήθεια δεν μπορεί να διαχωριστεί από τη δραστηριότητά του ως συγγραφέα, μία δραστηριότητα που επίσης δεν μπορεί να εγκαταλείψει. Τό γεγονός της υποδούλωσής του στον αυτοερωτισμό είναι αυτό που τον αναγκάζει να γράφει τόσο επίμονα για τό θέμα του σεξουαλικού του χαρακτήρα. 'Αλλά, κυρίως, μέσω της γραφής, ή σεξουαλικότητα του Ρουσσώ καταλήγει να ασκεί ένα τόσο περίεργο και ταραχοποιό αποτέλεσμα: όσο περισσότερο προσπαθεί να εξηγήσει ή να δικαιολογήσει την «σχεδόν άδιανόητη», δυσάρεστη κατάστασή του, τόσο φαίνεται να δίνει την εντύπωση μίας γενικευμένης κατάστασης, γεννημένης από τά σημεία της αναπληρωματικής λογικής που λειτουργεί παντού, στή γλώσσα και στή σεξουαλική επιθυμία. Έτσι, τελικά ό Ρουσσώ αναγκάζεται να περιγράψει —χωρίς ποτέ να τό αναγνωρίζει ρητά— τη διστραμμένη μη φυσικότητα της ίδιας της φύσης.

'Η ζωή ως αναπλήρωμα: «Δέν υπάρχει τίποτα έξω από τό κείμενο»

Σύμφωνα μέ τόν Ντερριντά, τά κείμενα του Ρουσσώ διδάσκουν ότι ή παρουσία είναι πάντα αναβαλλόμενη, ότι ή αναπληρωματικότητα είναι δυνατή λόγω μίας αρχικής έλλειψης. Κατ' αυτόν τόν τρόπο, προτείνουν την αντίληψη αυτού που ονομάζουμε «ζωή», «ζωντανή πραγματικότητα» μέσω του μοντέλου του κειμένου, του μοντέλου της αναπληρωματικότητας. Τό νήμα του «επικίνδυνου συμπληρώματος» μās οδηγεί στην αναγνώριση πώς αυτά που καλούνται «πραγματικότητα», «ζωή», στην υλικότητά τους, καθώς βιώνονται, όλα αυτά που βρίσκονται εκτός κειμένου, δεν αποτελούν παρά γραφή, αναπληρώματα. Τόσο τό «μέσα» όσο και τό «έξω» συγκροτούνται από τά πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα της αναπληρωματικότητας, θέτοντας έτσι τελικά υπό άμφισβήτηση τη διάκριση ανάμεσα στο έσω και τό έξω: «Δέν υπάρχει τίποτα εκτός κειμένου».²² Μέσα

²² 'Ο.π., σ. 274.

σε αυτό που αποκαλούμε «πραγματική» ζωή αυτών των υπάρξεων: «δέν υπήρχε παρά μόνο ή γραφή, ανέκαθεν υπήρχαν μόνο συμπληρώματα, υποκατάστατες σημασίες[...]».²³ Σύμφωνα μέ την Μπάρμπα ρα Τζόνσον (Barbara Johnson),

'Η αφήγηση της ζωής του Ρουσσώ από τόν ίδιο δεν αποτελεί απλά έν κείμενο, αλλά ένα κείμενο που όμιλεί για την κειμενικότητα της ζωής. 'Η ζωή του Ρουσσώ δεν γίνεται ένα κείμενο μέσω της γραφής, ήτα ήδη πάντα ένα. Για τίποτα πραγματικά δεν μπορεί να ειπωθεί ότι δέν είναι ένα κείμενο.²⁴

Αυτή ή πανταχού παρουσία του αναπληρώματος δεν σημαίνει ότι δέν υπάρχει διαφορά ανάμεσα στην «παρουσία» και την «απουσία» ή ανάμεσα σε ένα πραγματικό γεγονός και ένα φανταστικό. 'Ο Ντερριντά δέν άμφισβητεί την πραγματικότητα αυτών των διαφορών, ποι είναι σημαντικές και παίζουν έναν ισχυρό ρόλο σε αυτό που αποκαλούμε έμπειρία. 'Αλλά ούτε υποστηρίζει την ιδέα ότι «δέν υπάρχει τίποτα πέρα από τη γλώσσα, ότι είμαστε φυλακισμένοι στή γλώσσα[...] και άλλες άνοησίες αυτού του είδους».²⁵ 'Αντί να προωθεί έν είδος έκσυγχρονισμένου ιδεαλισμού, ό Ντερριντά υποστηρίζει ότι αυτές τά αποτελέσματα παρουσίας και ιστορικής πραγματικότητας προκύπτουν και καθίστανται έφικτά διαμέσου των ιδιαίτερων καθορισμών της δομής της αναπληρωματικότητας. 'Η «παρουσία» καθίσταται έφικτή μόνο μέσω ενός συγκεκριμένου τύπου απουσίας. Κατ' αυτόν τόν τρόπο, ή παρουσία δέν είναι αρχική αλλά επανασυγκροτημένη.

Κατ' αυτή την έννοια, ό Ντερριντά δέν περιορίζεται στή διαπίστωση ότι ή «πραγματική ζωή» του Ρουσσώ, όπως και καθετί που θά αποκαλούσαμε «πραγματικότητα», παρουσιάζεται στην αντίληψή μας μόνο μέσω έννοιών. 'Ο Ντερριντά άποπειράται να δείξει —και αυτό είναι κάτι που ό κριτικός σχολιασμός δέν έχει θίξει ικανοποιητικά— ότι ή θέση που διατυπώνει γύρω από τη συγκρότηση των έννοιών στο πρώτο μέρος του *Περί γραμματολογίας*, (καθώς και όσα αποκλείο-

²³ 'Ο.π.

²⁴ Jacques Derrida, *Dissemination*, άγγλική μτφρ. Barbara Johnson, Chicago University Press, Σικάγο 1981, σ. xiv.

²⁵ Βλέπε τη συνέντευξη του Ντερριντά μέ τόν Ρίτσαρντ Κήρνω στο *Dialogues with Contemporary Continental Thinkers*, έπιμ. R. Kearny, Manchester University Press, Μάντσεστερ 1984, σ. 124.

νται από αυτή, όπως, για παράδειγμα, η ύπαρξη μιᾶς απόλυτης ἢ φυσικῆς παρουσίας) ἐπιβεβαιώνεται από ἓνα κείμενο τό ὁποῖο δέν μιλά για παρόμοια ζητήματα, ἀλλά περιγράφει αὐτό πού ἀποκαλεῖται «πραγματική ζωή». Κατ' αὐτόν τόν τρόπο, κοιτάζοντας στήν «πραγματική ζωή», μέσω τοῦ κειμένου τοῦ Ρουσσώ, διαπιστώνει κανείς ὅτι «τό ἀπόλυτο παρόν, ἢ φύση, ὅ,τι οἱ λέξεις ὀνομάζουν «πραγματική μητέρα» κ.λπ., ἔχουν ἤδη ἐξαρχῆς ἀφαιρεθεῖ, δέν ὑπῆρξαν ποτέ ὅτι ἐκεῖνο πού διανοίγει τό νόημα καί τή γλώσσα εἶναι ἡ γραφή ὡς ἐξαφάνιση τῆς φυσικῆς παρουσίας.»²⁶

Πῶς ὅμως μπορεῖ κανείς νά δικαιολογήσει τήν ἀντιστοιχία ἀνάμεσα σέ μιᾶ σημασιολογική θεωρία καί αὐτό πού ὁ Ντερριντά θά ἀποκαλοῦσε «πραγματική ζωή» «ὑπό διαγραφή» («sous rature»); Γιατί ἡ «ζωή» τοῦ Ρουσσώ, στήν ὑλικότητά της, θά πρέπει νά ὑπακούει στή «λογική τῆς ἀναπληρωματικότητας»; Τό νά ὑποστηρίξει κανείς ὅτι ὁ «κόσμος», ἢ «πραγματικότητα», ἢ «ἐμπειρία» ἢ ἡ «ζωή» δέν κατέχουν ἀπολύτως καμία σημασία ἔξω ἀπό τό ἀναπληρωμα τῆς γλώσσας δέν εἶναι τό ἴδιο μέ τό νά μετατρέπει τόν «κόσμο», τήν «πραγματικότητα», τήν «ἐμπειρία» ἢ τή «ζωή» σέ ἓνα λαβύρινθο ἀπό ἀναπληρώματα. Παρ' ὅλα αὐτά, ἂν ὁ Ντερριντά θέλει νά κάνει αὐτό τό ἐπιπλέον βῆμα, εἶναι ὑποχρεωμένος νά δικαιολογήσει μιᾶ τέτοια θέαση τῆς «πραγματικότητας»: ἡ περιγραφή δέν ἀποτελεῖ ἐπεξήγηση ἢ δικαιολόγηση. Μπορεῖ ὁ Ντερριντά νά ἀποκλείσει τήν πιθανότητα ὅτι ἡ παρουσία τῆς ἀναπληρωματικῆς ἀλυσίδας στίς Ἐξομολογήσεις εἶναι ἀπλῶς τυχαία; Ὁ Ντερριντά θά πρέπει νά ἐπεξηγήσει τούς ὅρους σύμφωνα μέ τούς ὁποίους ἡ ἀναπληρωματική λογική» ἔχει γενική ἰσχύ (δηλαδή ὅτι διέπει τό σύνολο τῆς βιωμένης ἐμπειρίας) πέρα ἀπό τά κείμενα τῶν Ἐξομολογήσεων καί τῶν Δοκίμιων πού ἐξετάζονται ἀπό τό Περί γραμματολογίας.

Πόσο ἐπαρκῆς εἶναι ἡ ἀνάγνωση τῶν Ἐξομολογήσεων τοῦ Ρουσσώ ἀπό τόν Ντερριντά;

Στήν ἀρχή τοῦ κεφαλαίου μέ τόν τίτλο «Αὐτό τό ἐπικίνδυνο ἀναπληρωμα», ὁ Ντερριντά μᾶς προτρέπει

νά σκεφθοῦμε μαζί τή ρουσσική ἐμπειρία καί θεωρία τῆς γραφῆς, τή

²⁶ Ζάκ Ντερριντά, ὁ.π., σ. 274.

συμφωνία καί τή διαφωνία πού, ὑπό τόν τίτλο τῆς γραφῆς, συνάπτουν τό Ζάν-Ζάκ μέ τόν Ρουσσώ, ἐνώνοντας καί διαιρώντας τό κύριο ὄνομά του.²⁷

Στήν πράξη αὐτό σημαίνει ὅτι «πρέπει[...] νά σκεφθοῦμε μαζί» τίς Ἐξομολογήσεις καί τό Δοκίμιο γιά τήν καταγωγή τῶν γλωσσῶν. Ἀντιπαράβαλλοντας αὐτά τά δύο κείμενα βλέπουμε, σύμφωνα μέ τόν Ντερριντά, ὅτι ἐνῶ στίς Ἐξομολογήσεις ἡ γραφή χρησιμοποιεῖται ὡς μέσο ἐπανιδιοποίησης μιᾶς χαμένης παρουσίας, στό Δοκίμιο κατηγορεῖται ὅτι ἐπιφέρει τήν ἀκώλεια τῆς παρουσίας». Ὅμως, ἀκόμα κι ὅταν ἀποδέχεται τήν ἀναγκαιότητά της καί καταφεύγει σέ αὐτήν, ὁ Ρουσσώ ἀκόμα καί τότε αἰσθάνεται τό βάρος ἑνός καταναγκασμοῦ ἐφόσον θά προτιμοῦσε τήν πρωταρχική παρουσία πού θά ἐξασφάλιζε μιᾶ «πλήρης ὁμιλία» («parole dite pleine»), ἀπό τήν ἐπικίνδυνη ἐπικουρία τῆς γραφῆς.

Νωρίτερα, ὁ Ντερριντά ἔχει καταστήσει σαφές ὅτι

τά ὀνόματα τῶν συγγραφέων [...] δέν ἔχουν ἐδῶ καμία οὐσιαστική ἀξία [...]. Ἡ ἐνδεικτική ἀξία πού τούς ἀποδίδουμε εἶναι πρῶτα πρῶτα τό ὄνομα ἑνός προβλήματος.²⁸

Ἄρα ἡ παρακίνηση «νά σκεφθοῦμε μαζί» τίς Ἐξομολογήσεις καί τό Δοκίμιο, αὐτό πού συνάπτει τή ζωή τοῦ Ρουσσώ μέ τή θεωρία του περί γραφῆς, δέν σχετίζεται μέ τό «κύριο ὄνομα» Ρουσσώ —τήν ἐνοποιητική συνείδηση ἑνός συγγραφέα—, ἀλλά στηρίζεται στόν παρεμφερῆ καί συμπληρωματικό τρόπο μέ τόν ὁποῖο αὐτά τά δύο κείμενα ἀντιμετωπίζουν τό ἀναπληρωμα τῆς γραφῆς ἢ τήν ἀναπληρωματικότητα ἐν γένει. Ἔτσι, ἡ ἐνότητα τοῦ Δοκιμίου καί τῶν Ἐξομολογήσεων φαίνεται νά ἐπεξηγεῖται ἀπό τό γεγονός ὅτι

Καί στίς δύο περιπτώσεις, πράγματι, ὁ Ρουσσώ ἐκλαμβάνει τήν γραφή ὡς ἐπικίνδυνο μέσο, ὡς ἀπειλητική ἐπικουρία, ὡς τήν κριτική ἀπάντηση σέ μιᾶ θλιβερή κατάσταση.²⁹

Παρά τήν προτροπή τοῦ Ντερριντά νά «σκεφθοῦμε» τά δύο κείμενα μαζί, ὀφείλει κανείς νά διαχωρίσει μέ προσοχή αὐτό πού ἀνήκει στό Δοκίμιο καί αὐτό πού ἀνήκει στίς Ἐξομολογήσεις. Γιατί σέ μιᾶ

²⁷ Ὁ.π., σ. 249-250.

²⁸ Ὁ.π., σ. 178.

²⁹ Ὁ.π., σ. 250.

τέτοια από κοινού εξέταση δύο διαφορετικῶν κειμένων ἐλλοχεύει πάντα ὁ κίνδυνος τοῦ ἐρμηνευτικοῦ ἐπικαθορισμοῦ τοῦ ἐνός ἀπὸ τὸ ἄλλο. Στὴν προκειμένη περίπτωση, ἡ ἐρμηνεία ἀπὸ τὸν Ντερριντά τῶν ὅσων λέγονται στὸ *Δοκίμιο* γιὰ τὸ ἀναπλήρωμα τῆς γραφῆς ἔρχεται νὰ ἐπικαθορίσει τὰ ὅσα ἐν συντομίᾳ λέγονται γιὰ τὴ γραφὴ στὶς *Ἐξομολογήσεις*. Καί αὐτό γιατί, ὅπως θὰ δείξουμε παρακάτω, τὸ κατηγορητήριο τῆς γραφῆς, πού ἀποδίδεται ἀπὸ τὸν Ντερριντά στὸν Ρουσσώ, σέ καμία περίπτωση δέν μπορεῖ νὰ στηριχτεῖ, ἂν κανεὶς μείνει ἀποκλειστικά στὸ κείμενο τῶν *Ἐξομολογήσεων*. Διαπιστώσεις τοῦ τύπου ὅτι

αὐτὴ ἡ προσφυγὴ (στὴ γραφὴ) δέν εἶναι μόνον «ἀλλόκοτη», εἶναι ἐπικίνδυνη [...]. Εἶναι μὰ βία πού πλήττει τὴ φυσικὴ μοῖρα τῆς γλώσσας.³⁰

μποροῦν ἴσως νὰ ἀποδοθοῦν στὸν Ρουσσώ τοῦ *Δοκίμιου*, ἀλλὰ ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὸν Ρουσσώ τῶν *Ἐξομολογήσεων*. Πουθενὰ στὶς *Ἐξομολογήσεις* ὁ Ρουσσώ δέν προβαίνει σέ ὁποιαδήποτε ἀξιολόγηση τῆς γραφῆς. Σέ κανένα σημεῖο δέν χαρακτηρίζει τὴ γραφὴ ὡς «ἀπειλητικὴ ἐπικουρία», «θλιβερὴ κατάσταση», «ἀλλόκοτη» ἢ «ἐπικίνδυνη», ὅπως ἰσχυρίζεται ἡ ἀνάγνωση τοῦ Ντερριντά. Γιὰ νὰ κάνει τὴν ἀνάγνωση τοῦ τῶν *Ἐξομολογήσεων* πειστικὴ, ὁ Ντερριντά εἶναι ἀναγκασμένος νὰ ἀναφέρεται διαρκῶς καὶ δυσανάλογα σέ ἄλλα κείμενα τοῦ Ρουσσώ, ιδιαίτερα σέ αὐτὸ τοῦ *Δοκίμιου*. Συνεπῶς, μήπως ὁ Ντερριντά μᾶς παρακινεῖ νὰ «σκεφθοῦμε μαζὶ» τὸ *Δοκίμιο* καὶ τὶς *Ἐξομολογήσεις*, ἐπειδὴ, στὴν ἀντίθετη περίπτωση, δέν θὰ ἦταν ἰκανὸ τὸ κάθε κείμενο ἀπὸ μόνου, εἰδικὰ οἱ *Ἐξομολογήσεις*, νὰ στηρίξει τὸ κατηγορητήριο ἐναντίον τῆς γραφῆς πού τοῦ προσάπτεται;

Ἄλλὰ ἄς ἐξετάσουμε ἐκ τοῦ σύνεγγυς τί λένε οἱ *Ἐξομολογήσεις*. Ἀρχικά, παρατηρεῖ κανεὶς πὼς ἡ ὑποτιθέμενη καταδίκη τῆς γραφῆς ἀπὸ τὶς *Ἐξομολογήσεις* καὶ ἡ σπουδαιότητα πού ὁ Ντερριντά τῆς ἀποδίδει βασίζεται ἀποκλειστικά σέ μερικές μόνο ἀράδες, ἔτσι ὥστε νὰ μποροῦμε νὰ μιλάμε γιὰ μιὰ ἀκόμη «ὑπερβολή» τοῦ ἀποδομητικοῦ ἐγχειρήματος. Ἡ μόνη ἀναφορά τοῦ Ρουσσώ στὴ γραφὴ καί, πῶς συγκεκριμένα, στὴ σύντομη αἰτιολόγηση τῆς συγγραφῆς τῆς αὐτοβιογραφίας του εἶναι ἡ ἀκόλουθη:

³⁰ Ὁ.π.

Θὰ ἀγαποῦσα τὴν κοινωνία ὅσο κι ὁ καθένας, ἂν δέν ἤμουν βέβαιος ὅτι φαίνομαι ὄχι μόνου κατώτερος ἀπ' ὅ,τι εἶμαι, ἀλλὰ τελείως διαφορετικός. Ἡ ἀπόφαση πού πῆρα νὰ γράψω καὶ νὰ κρυφτώ εἶναι ἐκείνη πού μοῦ πῆγαινε. Ἄν εἶμαι παρών, ποτέ δέν θὰ καταλάβουν τί ἀξίζω.³¹

Τὸ πρῶτο ἐρμηνευτικὸ ἀτόπημα ἐκμέρους τοῦ Ντερριντά εἶναι ὅτι ἀποφεύγει νὰ ἀναφερθεῖ στὸ γενικότερο πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο ἀπαντᾷ τὸ παραπάνω ἀπόσπασμα. Αὐτός πού στὸ παρελθόν ἔχει κατηγορήσει πολλακίς τοὺς ἐπικριτές του ὅτι ἀποσποῦν τὰ λόγια του ἀπὸ τὸ συνδηλωτικὸ τους πλαίσιο εἶναι αὐτός πού τώρα ἀποσιωπᾷ ὁποιαδήποτε ἀναφορά σέ αὐτό. Ἄλλὰ ἄς δοῦμε τί ἀμέσως προηγεῖται καὶ τί ἔπεται τοῦ παραπάνω παραθέματος. Ἀμέσως πρὶν ἀπὸ τὸ παραπάνω ἀπόσπασμα ὁ Ρουσσώ ἐξομολογεῖται:

Νομίζω πὼς αὐτὰ ἀρκοῦν γιὰ νὰ καταλάβει κανεὶς γιατί, μολοντί δέν εἶμαι ἡλίθιος, ἔδωσα πολλές φορές τὴν ἐντύπωση ὅτι ἤμουν, ἀκόμα καὶ σέ ἀνθρώπους πού ἦταν ἀναμφίβολα σέ θέση νὰ κρίνουν. Γιὰ κακὴ μου τύχη, ἡ φυσιογνωμία μου καὶ ἡ ἐκφραση τῶν ματιῶν μου ὑπόσχονται πολὺ περισσότερα, καὶ ἡ διάψευση αὐτῶν τῶν προσδοκιῶν καθιστᾷ τὴ θλακεία μου πολὺ πιὸ ἐκδηλῆ στὰ μάτια τῶν ἄλλων. Αὐτὴ ἡ ἰδιομορφία, πού εἶναι ἀποτέλεσμα εἰδικῶν συνθηκῶν, δέν εἶναι ἄσχετη μὲ τὰ ὅσα θὰ ἀκολουθήσουν. Ἐξηγεῖ πολλά περιέργα πράγματα πού ἔκανα καὶ πού ἀποδίδονται σέ μιὰ μισανθρωπία τὴν ὁποία οὐδέποτε εἶχα. Θὰ ἀγαποῦσα τὴν κοινωνία ὅσο κι ὁ καθένας, ἂν...³²

Ἀκόμα νωρύτερα ἀναλαμβάνει νὰ ἐπεξηγήσει ποιός εἶναι ὁ λόγος ὁ ὁποῖος τὸν ὀδηγεῖ σέ αὐτὴ τὴ δυσάρεστη κατάσταση. Κάθε φορὰ πού βρίσκεται σέ συναισθηματικὴ ἔξαρση στερεῖται τῆς ἰκανότητάς του νὰ σκεφτεῖ καὶ νὰ ἐκφραστεῖ μὲ ἕνα ἰκανοποιητικὸ τρόπο:

Γιὰ νὰ σκεφτῶ, πρέπει νὰ εἶμαι ψύχραμος. Τὸ περιέργου εἶναι πὼς εἶμαι ιδιαίτερα εὐστοχος, ἢ ἀκόμα καὶ πνευματώδης, ἀρκεῖ νὰ μὲ περιμένουν. Βρίσκω τίς πιὸ ἀποστομωτικὲς ἀπαντήσεις, ἀλλὰ μονάχα μὲ τὴν ἡσυχία μου, γιατί ἐπιτόπου δέν θυμᾶμαι νὰ ἔκανα ἢ νὰ εἶπα ποτέ τίποτα ἀξιόλογο. Θὰ μπορούσα νὰ κάνω μιὰ ἀπολαυστικὴ συζήτηση δι' ἀλληλογραφίας, ὅπως λέγεται ὅτι παίζουν σκάκι οἱ Ἴσπανοί.³³

Ἡ, ἀκόμα χειρότερα,

³¹ Ζάν-Ζάκ Ρουσσώ, ὁ.π., (Ζάκ Ντερριντά, ὁ.π., σ. 142).

³² Ὁ.π.

³³ Ὁ.π., σ. 123-124.

ἀντί νά κρατάω τό στόμα μου κλειστό, ὅταν δέν ἔχω νά πῶ τίποτα, μέ πιάνει μιά μανία νά μιλήσω γιά νά ἐκπληρώσω τό χρέος μου μιά ὥρα ἀρχύτερα. Σπεύδω νά ψελλίσω διάφορες κουβέντες ἀσυνάρτητες, καί εἶμαι τυχερός ἂν δέν σημαίνουν ἀπολύτως τίποτα. Προσπαθώντας νά κατανακῆσω ἢ νά κρύψω τή βλακεία μου, σπάνια καταφέρνω νά μὴν τήν ἐπιδείξω.³⁴

Ὁ Ρουσσώ ἐξηγεῖ ὅτι τό νά κρύβεται μέσω τῆς γραφῆς δέν ὀφείλεται σέ μισανθρωπία. Μᾶς λειεὶ ὅτι ἀγαπᾷ τήν κοινωνία ὅπως καί οἱ ἄλλοι. Συνεπῶς, ἐδῶ δέν πρόκειται γιά τήν ἐκδήλωση κάποιας προτίμησης ἀπέναντι στήν ὁμιλία σέ σχέση μέ τή γραφή. Στή συγκεκριμένη παράγραφο αὐτό πού τόν ἐνδιαφέρει εἶναι νά ἐξηγήσει τούς λόγους γιά τούς ὁποίους ἀναγκάζεται νά γράψει τήν αὐτοβιογραφία του. Ἄν γράφει τίς Ἐξομολογήσεις —ἀρα ἐδῶ ὁ Ρουσσώ δέν μιλά γιά τή γραφή γενικά, ὅπως ὁ Ντερριντά θέλει νά τόν παρουσιάσει— εἶναι γιατί θέλει νά ἀντιστρέψει τήν, σέ βάρος του, εἰκόνα γιά τό ποιός εἶναι, ἐφόσον ὅταν εἶναι παρών, γιά τούς λόγους πού ἐξηγεῖ παραπάνω, δίνει μιά ἐντύπωση γιά τόν ἑαυτό του διαφορετική ἀπό αὐτό πού πραγματικά εἶναι. Γράφοντας στήν ἀσφάλεια τοῦ κρησφυγέτου του, μπορεῖ, μέ μεγαλύτερη εὐκολία, νά παρουσιάσει μιά εἰκόνα τοῦ ἑαυτοῦ πού συμμορφώνεται καλύτερα μέ αὐτό πού ὁ ἴδιος νομίζει ὅτι εἶναι.

Ὁ Ντερριντά θά μπορέσει νά στηρίξει τό ἐπιχείρημά του γύρω ἀπό τήν ἀντίθεση ἀνάμεσα στή γραφή καί τήν ὁμιλία στίς Ἐξομολογήσεις μόνο ἀποσπώντας τό ἐπίμαχο ἀπόσπασμα σχετικά μέ τή γραφή ἀπό τά συμφραζόμενά του καί παρερμηνεύοντάς το. Σύμφωνα μέ τόν Ντερριντά, ὁ Ρουσσώ δείχνει μιά σαφή προτίμηση πρὸς τή ζῶσα ὁμιλία τῆς πρόσωπο μέ πρόσωπο ἐπαφῆς ἀπό τήν ἑτεροχρονισμένη καί ἀπρόσωπη παρουσία πού τοῦ ἐξασφαλίζει ἡ γραφή. Τό ἂν τελικά στρέφεται πρὸς καί προτιμᾷ τήν «ἀπειλητική ἐπικουρία» τοῦ ἀναπλήρωματος τῆς γραφῆς, αὐτό συμβαίνει λόγω μιᾶς ὀρισμένης μειονεξίας ἀπό μέρους του. Ὅμως πουθενά στίς Ἐξομολογήσεις ὁ Ρουσσώ δέν δηλώνει ὅτι θά προτιμοῦσε γενικά τήν παρουσία πού θά τοῦ ἐγγυόταν ἡ ὁμιλία ἀπό αὐτήν πού τοῦ ἐγγυᾶται ἡ γραφή. Ὁ Ρουσσώ ἐπεξηγεῖ ὅτι γράφει γιά νά διορθώσει μιά, εἰς βάρος του, παρεξήγηση. Δέν δηλώνει ὅτι θά προτιμοῦσε γενικά νά μιλάει ἀπό τό νά γράφει.

³⁴ Ὁ.π., σ. 126.

Ὅπως ἐπίσης δέν λείεὶ ὅτι ἡ γραφή εἶναι ἓνας «ἐπικίνδυνος» τρόπος ἔκφρασης, ὁ ὁποῖος θά πρέπει καλύτερα νά ἀποφεύγεται. Μπορεῖ ὁ Ρουσσώ τοῦ Δοκιμίου νά ἐπαινεῖ τήν «πλήρη ὁμιλία» («parole dite pleine») ἢ νά «ἐξορκίζει» τή γραφή, ὅμως ὅλα αὐτά δέν σχετίζονται ἐπ' οὐδενί μέ τά ὅσα λέγονται γιά τή γραφή στίς Ἐξομολογήσεις. Ὁ Ρουσσώ πουθενά στίς Ἐξομολογήσεις δέν ἀναφέρει ὅτι ἂν μποροῦσε νά ἐκφράζεται ικανοποιητικά μέσα ἀπό τήν ὁμιλία δέν θά χρειαζόταν νά καταφεύγει στή γραφή. Φυσικά, μποροῦμε κάλλιστα νά ὑποθέσουμε ὅτι ἂν ὁ Ρουσσώ δέν ὑπέφερε ἀπό τή συγκεκριμένη μειονεξία ἴσως νά μὴν χρειαζόταν νά καταφεύγει στή συγγραφή τῆς αὐτοβιογραφίας του. Ὅμως αὐτό δέν μᾶς λείεὶ τίποτα γιά τή γενική στάση τοῦ Ρουσσώ ἀπέναντι στή γραφή. Ἐπιπλέον, ἂν καί οἱ λόγοι πού δίνονται γιά τή συγγραφή τῶν Ἐξομολογήσεων σχετίζονται μέ τήν ἀποτυχία τῆς ὁμιλίας νά προστατέψει τήν ἀλήθεια, μέ κανένα τρόπο δέν ὑπονοεῖται ὅτι ὁ ρόλος τῆς γραφῆς περιορίζεται ἢ θά πρέπει νά περιορίζεται μόνο σέ αὐτές τίς ἐξαιρετικές περιπτώσεις, δηλαδή μόνο καί ἐφόσον ἔχει ἀποτύχει ἡ ὁμιλία.

Ἐπὶ μοναδικό ἀπόσπασμα τό ὁποῖο ἀναφέρεται στή γραφή καί, πῶς συγκεκριμένα, στοὺς λόγους τῆς συγγραφῆς τῶν Ἐξομολογήσεων, ὄχι μόνο δέν ~~χρειαζόταν~~ ἡ προσφυγή στό ἀναπλήρωμα τῆς γραφῆς ὡς «ἀλλόκοτη» καί «ἐπικίνδυνη», ὅπως θέλει ὁ Ντερριντά νά ὑποστηρίξει,³⁵ ὄχι μόνο δέν ἐκφέρεται ἀπολύτως καμία ἀρνητική κρίση γιά τή γραφή ἐν γένει, ὄχι μόνο δέν διατυπώνεται κανένα «κατηγορητήριο κατὰ τῆς ἀρνητικότητας τοῦ γράμματος»,³⁶ ἀλλά, τουναντίον, ἡ γραφή ἐπαινεῖται γιά τήν ικανότητά της νά ἀπαντᾷ δραστικά σέ μιά δυσάρεστη θέση, ὅπως αὐτή πού ἀντιμετωπίζει ὁ Ρουσσώ. Μένοντας στό αὐστηρό πλαίσιο τοῦ ἐπίμαχου ἀποσπάσματος, καθίσταται ἀδύνατο νά ἀνιχνεύσουμε τήν ὁποιαδήποτε δυαδική ἀντίθεση ἀνάμεσα στήν ὁμιλία καί τή γραφή, τήν ἀπόδοση τῆς ὁποιας πρωτοκαθεδρίας στήν ὁμιλία σέ σχέση μέ τή γραφή ἢ τήν ὁποια ἄμεση ἢ ἔμμεση ἀναφορά στή γραφή ὡς ἓνα «ἐπικίνδυνο ἀναπλήρωμα», μιά «ἀπειλητική ἐπικουρία» ἢ ἓναν «κέντεχο δόλο».

Θά πρέπει νά ἀναφέρουμε ὅτι πουθενά στίς Ἐξομολογήσεις ἡ γραφή δέν κατονομάζεται ρητά ὡς ἀναπλήρωμα. Κάτι τέτοιο ὅμως

³⁵ Ζάκ Ντερριντά, ὁ.π., σ. 250.

³⁶ Ὁ.π.

υπονοείται, σύμφωνα με τον Ντερριντά, από τον τρόπο που αυτή περιγράφεται. "Όμως ποιά είναι ακριβώς το είδος ή η φύση της αναπλήρωσης που επιτελεί η γραφή; Έχει ήδη αναφερθεί ότι η γραφή έρχεται να υποκαταστήσει την ανακριβή εικόνα που ο Ρουσσώ δίνει για τον έαυτό του μέσω της όμιλίας. Παρ' όλα αυτά, το συγκεκριμένο είδος αναπλήρωσης διαφέρει ριζικά από εκείνο το κλασικό σχήμα υποκατάστασης που περιγράφεται στο *Δοκίμιο* και σύμφωνα με το οποίο η γραφή φέρεται ως να παγιώνει τη γλώσσα μέσω της υποκατάστασης των προφορικών της σημείων από τα γραπτά. Μπορεί βέβαια η γραφή να προστίθεται στην όμιλία για να αποκαταστήσει τα παραμορφωτικά αποτελέσματα της δεύτερης, αλλά όχι με την έννοια της εξεικόνισης ή της αναπαράστασης. Δέν ισχύει ότι αυτά που θα προτιμούσε ο Ρουσσώ να εκφράσει μέσω της όμιλίας αναγκάζεται, λόγω της ιδιαίτερης μειονεξίας του, να τα εμπιστευτεί στη γραφή. Δέν πρόκειται για την υποκατάσταση, αναπαράσταση ή πρόσθεση της γραφής στην όμιλία, με την έννοια του διπλασιασμού της δεύτερης από την πρώτη. Ο Ρουσσώ καταφεύγει στη γραφή για να δηλώσει την εκφραστική του μειονεξία όντας παρών, να επεξηγήσει τις επιπτώσεις που αυτή έχει στην εικόνα που σχηματίζουν οι άλλοι για αυτόν και, τέλος, να διορθώσει αυτήν την εικόνα, να την υποκαταστήσει με την εικόνα που δημιουργεί για τον έαυτό του μέσω της γραπτής εξιστόρησης του βίου του. Συνεπώς, στην προκειμένη περίπτωση η γραφή δέν αποτελεί αναπλήρωμα της όμιλίας υπό τον κλασικό όρο. Άρα ο Ντερριντά θα έπρεπε να ήταν περισσότερο προσεκτικός στην αναλογία που δημιουργεί ανάμεσα στο αναπλήρωμα της γραφής, όπως αυτό περιγράφεται από τις *Έξομολογήσεις*, και σε εκείνο του *Δοκιμίου* ή άλλων κειμένων του Ρουσσώ.

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, ο Ντερριντά δέν περιορίζει την άγνοσή του στα όσα λέγονται για το αναπλήρωμα της γραφής στο επίμαχο απόσπασμα από τις *Έξομολογήσεις*. Ο Ντερριντά αποπειράται να ανασυστήσει τη λειτουργία της έννοιας του αναπληρώματος στο σύνολο του κειμένου των *Έξομολογήσεων* (πέρα από το συγκεκριμένο απόσπασμα) ή ακόμη κι όπως αυτή εμφανίζεται σε άλλα κείμενα του Ρουσσώ γενικότερα. Έχουμε ήδη αναφερθεί διεξοδικά στην περιγραφή της λειτουργίας του αναπληρώματος στη σεξουαλική ζωή του Ρουσσώ από το *Περί γραμματολογίας* και τη συσχέτισή του με το αναπλήρωμα της γραφής. Τό καταληκτικό συμπέρασμα του Ντερριντά είναι ότι, σε

όλες αυτές τις περιπτώσεις αναπληρωματικότητας που περιγράφονται από τον Ρουσσώ, ο «τρόπος» με τον οποίο αυτός «καθορίζει» την έννοια του αναπληρώματος και,

κάνοντας αυτό, αφήνεται να καθοριστεί από ό,τι ακριβώς αποκλείει, ή κατεύθυνση προς την οποία την στρέφει, εδώ ως προσθήκη, εκεί ως υποκατάστατο, άλλοτε ως θετικότητα και εξωτερικότητα του κακού, άλλοτε ως εύτυχες βοήθημα,

«δολιεύεται» από την ίδια «χειρονομία εξέλιψης».³⁷ Έτσι, όταν, για παράδειγμα, συγκρίνει κανείς τον τρόπο με τον οποίο περιγράφεται το αναπλήρωμα της γραφής, αναφορικά με τη συγγραφική εμπειρία του Ρουσσώ, και το αναπλήρωμα του ανυπαισθητού αναφορικά με την αυτοερωτική εμπειρία του, οδηγείται στο συμπέρασμα: «αυτά τα δύο συμπληρώματα έχουν τουλάχιστον το κοινό γνώρισμα ότι είναι επικίνδυνα.»³⁸

Άλλά είναι «επικίνδυνα» και με μία άλλη έννοια, και αυτό είναι ακόμη πιο σημαντικό. Κάθε απόπειρα επικαθορισμού τους καθίσταται ανεπιτυχής. Το αναπλήρωμα είναι επικίνδυνο γιατί αρνείται την «εξωτερικότητα», τον «παράγωγο» και «δευτερεύοντα» ρόλο που του προσάπτεται. Αυτό επεξηγεί το λόγο για τον οποίο όλες αυτές οι διαφορετικές αλλά και ταυτόχρονα —για τους λόγους που προαναφέραμε— παρόμοιες περιγραφές του αναπληρώματος από τον Ρουσσώ είναι αποδομήσιμες. Συνεπώς, η εξέταση μεμονωμένων περιπτώσεων υπό το φως μία γενικότερης δομής —κίνηση ή οποία καθίσταται φανερή και στην εξέταση μεμονωμένων συγγραφέων υπό το φως μίας «ιστορικής ολότητας»— επιδιώκει να καταστήσει φανερές εκείνες τις δομές που είναι υπεύθυνες για τις μεταξύ τους ομοιότητες.

Αναμφίβολα, ο συσχετισμός διαφορετικών φαινομενικά κινήσεων και η ανεύρεση μίας κοινής δομής που να τις διέπει μπορεί να αποδειχθούν σε όρισμένες περιπτώσεις ιδιαίτερα διαφωτιστικοί. Όμως μπορούν πολύ εύκολα να καθυποτάξουν την ιδιαιτερότητα μίας κίνησης στην τροχιά μίας άλλης. Δηλαδή, αυτός ο ιδιαίτερος τρόπος ανάγνωσης, αυτή η περίεργη διακειμενικότητα, αυτή η συνύφανση έτερογενών μεταξύ τους αποσπασμάτων ή κειμένων, διαμέσου της

³⁷ Ο.π., σ. 281

³⁸ Ο.π., σ. 283.

άνιχνευσης τῆς λειτουργίας μιᾶς ὀρισμένης ἔννοιας, μπορεῖ εὐκολά νά ἀποδειχθοῦν ἀναγωγικοί. Ἡ ἴδια αἴσθηση μιᾶς δημιουργεῖται ὅταν ὁ Ντερριντά προσπαθεῖ νά ὑποστηρίξει τήν ὑπαρξή μιᾶς μεγάλοῦ βεληνεκοῦς δομῆς πού διέπει τό σύνολο τῆς ἱστορίας τῆς δυτικῆς μεταφυσικῆς. Ὁμοίως καί στήν παρότρυνσή του νά «σκεφτοῦμε μαζί τή ρουσσική ἐμπειρία καί τή θεωρία τῆς γραφῆς», τίς Ἐξομολογήσεις καί τό Δοκίμιο, ἤ τό ἀναπλήρωμα τῆς γραφῆς μαζί μέ τό ἀναπλήρωμα τοῦ ἀνανισμοῦ ἢ ἄλλες περιπτώσεις «ἀναπληρωματικότητας» στό ἔργο τοῦ Ρουσσώ.

Στήν κριτική μας ἀποτίμηση τῆς ἀνάγνωσης τῶν Ἐξομολογήσεων ἀπό τόν Ντερριντά, ἔχουμε ὑποστηρίξει ὅτι, ἐπειδή τό ἀπόσπασμα ἀπό τίς Ἐξομολογήσεις πού ἀναφέρεται στή γραφή δέν εἶναι ἄρκετό γιά νά στηρίξει καί νά τεκμηριώσῃ τήν καταδίκη τῆς γραφῆς ἀπό τόν Ρουσσώ ὡς «ἐπικίνδυνου ἀναπληρώματος», ὁ Ντερριντά θά ἀνατρέξει σέ ἄλλο σημεῖο ἢ σημεῖα τοῦ κειμένου (ἢ ἀκόμη καί σέ ἄλλα κείμενα τοῦ ἰδίου συγγραφέα) χρησιμοποιώντας ὡς μέσο τήν ἐμφάνιση μιᾶς κοινῆς ἔννοιας, πού στή συγκεκριμένη περίπτωση εἶναι αὐτή τοῦ «ἀναπληρώματος». Μέ αὐτόν τόν τρόπο καί ἀπό τήν περιγραφή τοῦ ἀνανισμοῦ ἀπό τόν Ρουσσώ ὡς «αὐτό τό ἐπικίνδυνο ἀναπλήρωμα», θά συναχθεῖ ἡ ἐπικινδυνότητα τοῦ «ἀναπληρώματος» ἐν γένει καί, κατά συνέπεια, καί ἡ «ἐπικινδυνότητα» τοῦ ἀναπληρώματος τῆς γραφῆς. Αὐτό πού διαπιστώνει κανεῖς διαβάζοντας τό *Περί γραμματολογίας* εἶναι μιά διαρκῆς συγχώνευση περιπτώσεων ἢ ὅποια συνεπάγεται τή σύγχυση τοῦ ἀναγνώστη.

Ἡ σχετική ἐρμηνευτική αὐτονομία ἑνός ἀποσπάσματος ὑποχωρεῖ κάτω ἀπό τό βάρος τῆς διαπλοκῆς του μέ ἄλλες περιπτώσεις, ἄλλα σημεῖα τοῦ κειμένου ἢ καί ἄλλα κείμενα τά ὅποια ἡ ἀνάγνωση τοῦ Ντερριντά συστηματικά ἐπικαλεῖται. Στό τέλος καθίσταται ἐξοργιστικά δύσκολο γιά τόν ἀναγνώστη νά ξεχωρίσει τί πραγματικά ἀνήκει στό συγκεκριμένο ἀπόσπασμα καί τί ὄχι. Αὐτή ἡ συνύφανση λειτουργεῖ ὡς ἕνα εἶδος μηχανοραφίας. Ἀντί οἱ ὁμοιότητες νά εἶναι αὐτές πού ἀπορρέουν ἀπό τήν ἐρμηνεία τῶν ἐπιμέρους περιπτώσεων καί καθορίζουν τήν ὑπαρξή μιᾶς κοινῆς δομῆς, ἡ ὑπαρξή αὐτῆς τῆς δομῆς προϋποτίθεται ἀπό τήν ἀρχή, μέ ἀποτέλεσμα ἡ ἐρμηνεία τῶν ἐπιμέρους περιπτώσεων νά ἐπικαθορίζεται ἀπό αὐτήν.

Ἀνακεφαλαιώνοντας, θά θέλαμε νά ἐπαναλάβουμε ὅτι ἡ γενίκευση τῆς ἐπικινδυνότητας τοῦ ἀναπληρώματος πέρα ἀπό αὐτό τοῦ ἀνανι-

σμοῦ, ἔτσι ὅστε νά συμπεριλαμβάνει καί τή γραφή, εἶναι ἐντελῶς ἀθθαίρετη. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ Ρουσσώ, ἀντανακλώντας τίς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς του γύρω ἀπό τίς ἐπικίνδυνες συνέπειες τοῦ ἀνανισμοῦ, ὁ ἀπώγος τῶν ὁποίων φτάνει ἀκόμα καί μέχρι τίς μέρες μας, θεωρεῖ τό ἀναπλήρωμα τοῦ ἀνανισμοῦ «ἐπικίνδυνο». Ὅμως, ἡ ἐπέκταση τῆς ἐπικινδυνότητας τοῦ ἀνανισμοῦ ὡς ἀναπληρώματος τῆς ἑτεροφυλικῆς ἐρωτικῆς σχέσης σέ ὅλες ἐκεῖνες τίς μορφές ἀναπλήρωσης πού συζητιοῦνται ἀπό τόν Ντερριντά εἶναι ἀνυπόστατη καί βασίζεται ἐξ ὀλοκλήρου σέ μιά παρερμηνεία ἢ διαστρέβλωση τοῦ μοναδικοῦ ἀποσπάσματος τῶν Ἐξομολογήσεων ὅπου ὁ Ρουσσώ ἀναφέρει στή γραφή, καί πύ συγκεκριμένα στούς λόγους τῆς ἀνάληψης τῆς συγγραφῆς τῆς αὐτοβιογραφίας του. Μιά παρερμηνεία ἢ ὅποια θεωροῦμε ὅτι δημιουργεῖται ἀπό τόν ἐρμηνευτικό ἐπικαθορισμό τοῦ συγκεκριμένου ἀποσπάσματος ἀπό ἄλλες χρήσεις τῆς ἔννοιας τοῦ «ἀναπληρώματος» στό ρουσσικό κείμενο.

